

تحلیلی بر عوامل مؤثر در مهاجرت جوانان روستایی به شهر

(مورد پژوهی: روستای صادق آباد از توابع بخش سامان در استان چهارمحال و بختیاری)

رامین غفاری* / معصومه ترکی هرچگانی**

تاریخ دریافت مقاله:

۱۳۸۹/۰۳/۰۹

تاریخ پذیرش مقاله:

۱۳۸۹/۱۱/۱۰

چکیده

مهاجرت از جمله رویدادهای کهن جغرافیایی- جمعیتی است که در بستر مکان و در گذر زمان با اهداف و انگیزه‌های گوناگون اجتماعات انسانی مبدأ یا مقصد را به لحاظ ساختاری و گاه کارکردی دستخوش تحولات بسیاری نموده است. مهاجرت در یک مکان، شاخصی از فشار جمعیت بر منابع موجود آن است در صورتی که مهاجر پذیری یک منطقه به قدرت منابع آنجا مربوط می‌گردد. در دهه‌های گذشته، تحولات اقتصادی، اجتماعی حاکم بر کشور از یک سو و آگاهی جمعیت از سوی دیگر سبب حرکات شدید مهاجرتی گردیده که این جابجایی در بعضی مناطق کشور با شدت بیشتری همراه بوده است. از جمله عوامل اصلی مهاجرت روستائیان به شهرها شاید مسأله اشتغال باشد و بعد از اشتغال دومین عاملی که در مهاجرت نقش به سزایی دارد مسأله تحصیل می‌باشد. بر این مبنا مقاله فرارو بر آن است تا برخی از علل مهاجرت جوانان روستایی به شهر را در روستای صادق آباد از توابع استان چهارمحال و بختیاری ریشه‌یابی نماید. این تحقیق از نوع کاربردی و به روش پیمایشی با انتخاب یک نمونه تصادفی ساده بین ۲۳۵ نفر از جوانان روستایی به انجام رسیده است. گفتنی است نمونه مذکور به کمک رابطه آماری کوکران و از جامعه‌ای به حجم ۶۰۶ نفر با سطح اطمینان ۹۵ درصد و احتمال خطای ۵ درصد تعریف شده است. ابزار تحقیق پرسشنامه‌ای بوده و روایی آن بر اساس نظر جمعی از اساتید و کارشناسان مربوطه تأیید و اعتبار آن با استفاده از فرمول کرونباخ- آلفای ($\alpha=0/93$) محاسبه شده است. به منظور بررسی فرضیات و پاسخ به پرسش‌های پژوهش از آزمون‌های همبستگی اسپیرمن و پیرسون استفاده شده است. نتایج حاصل نشان می‌دهد که رابطه معنی‌داری بین میزان مهاجرت و جستجوی کار(اشتغال)، دستیابی به امنیت شغلی، درآمد و کار بهتر، دستیابی به امکانات تفریحی- ورزشی، دستیابی به تسهیلات آموزشی و کثرت امکانات در شهرها وجود دارد. سرانجام با عنایت به نتایج حاصل و به منظور تعدیل و تنظیم جریان‌های مهاجرتی، به‌ویژه مهاجرت جوانان روستای مورد مطالعه به شهر پیشنهادهایی اجرایی- کاربردی ارائه شده است.

واژگان کلیدی: مهاجرت، روستا، شهر، جوانان.

* استادیار گروه جغرافیای دانشگاه پیام‌نور.

** کارشناس ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد دهاقان و مدرس دانشگاه پیام‌نور.

- این مقاله مستخرج از تحقیقی با عنوان عوامل مؤثر بر مهاجرت روستائیان به شهر می‌باشد که توسط آقای مصطفی حسینی و به راهنمایی آقای دکتر رامین غفاری و خانم معصومه ترکی به عنوان واحد عملی در درس جامعه‌شناسی روستایی تهیه شده است.

مقدمه

امروزه از جمله مسائل مورد علاقه پژوهشگران علوم جغرافیایی، اجتماعی و اقتصادی، بررسی پدیده مهاجرت از زوایای گوناگون آن است. در این میان مهاجرت داخلی سهم عمده‌ای از این مطالعات را به خود اختصاص داده است. مطالعاتی که هدف عمده آن درک هرچه بیشتر خصوصیات مهاجران، ویژگی مسیره‌های مهاجرت و عوامل مؤثر بر شدت و ضعف جریان‌های مهاجرتی می‌باشد. بررسی تغییرات این عوامل و ویژگی‌ها در طول زمان از دیگر نکات حائز اهمیت در این میان است. بررسی‌های موردی که در نقاط مختلف کشور انجام گرفته، مبین این واقعیت است که میزان درآمد ناشی از فعالیت‌های کشاورزی در مقایسه با متوسط درآمد ناشی از فعالیت‌های شهری تفاوت بسیار دارد. هرچند درآمدهای زراعی کشاورزان در سال‌های بعد از انقلاب افزایش یافته، اما از این افزایش درآمد تنها بخشی از کشاورزان (مانند صیفی کاران، باغ‌داران و جالیزکاران) منتفع شده‌اند و سایر کشاورزان که محصولات استراتژیک و اساسی تولید می‌کنند - به دلیل نرخ گذاری و نظارت دولت - سودی عایدشان نگشته است (زنجان، ۱۳۸۰: ۱۴۵). بررسی این عامل مهاجرتی در کنار دیگر عوامل آن در نقاط و اجتماعات روستایی کشور، از جمله ادله‌ای بوده است که روند تدریجی تنزل جمعیت تولید کننده روستایی در مقابل افزایش نامتعادل و نامتوازن جمعیت اغلب مصرف کننده شهری را باعث شده است. به گونه‌ای که نسبت جمعیت روستایی به جمعیت شهری کشور از ۶/۶۸ درصد در سال ۱۳۳۵ به ۶/۳۱ در سال ۱۳۸۵ کاهش یافته است (غفاری، ۱۳۸۷: ۱). بسیاری از نقاط روستایی کشور هنوز از امکانات اولیه زیربنایی و رفاهی محرومند و از کوره راه‌ها و راه‌های مال‌رو استفاده می‌کنند، به همین دلیل یا

نمی‌توانند محصولات خود را به موقع به بازار عرضه کنند و یا با صرف هزینه گزاف به بازار عرضه می‌کنند، که در هر دو صورت به ضرر آنان است و به کاهش درآمد آنان می‌انجامد. مضاف بر این، به دلیل پراکندگی آبادی‌ها و جمعیت اندک آن‌ها، خدمات رسانی بخش دولتی نیز به موقع و مطلوب نخواهد بود، این وضع در ارتباط با آبادی‌هایی است که زمینه اشتغال در آن‌ها وجود دارد. حال آنکه بعضی از روستاها که زمینه اشتغال به هر دلیلی در آن‌ها کم است، وضعیت مردم دشوارتر می‌گردد. بنابراین ادامه این حالت برای آنان یعنی کاهش تدریجی درآمدها و بالاخره به فقر کشیده شدن و ناچار مهاجرت به سوی شهرها را به دنبال دارد (مه‌دوی، ۱۳۷۷: ۱۷۷).

شایان ذکر است طی سالهای ۱۳۳۵ تا ۱۳۸۵ قسمت عمده‌ای از مهاجرت از جانب روستاها به شهرها بوده و نتیجه کلی این است که در این مدت حدود ۹۰ درصد از حرکات جمعیتی داخل کشور ناشی از مهاجرت‌های روستائیان به شهرها بوده است و نسبت به دوره ۵۶ ساله قبل از آن (سالهای ۱۳۳۵-۱۲۷۹) که در حدود ۳۹ درصد بوده، افزایش مهاجرت روستائیان در دوره ۵۰ ساله مزبور قابل ملاحظه بوده است (جهانفر، ۱۳۸۸: ۹۶).

مهاجرت‌ها ممکن است علل اجتماعی، اقتصادی و سیاسی داشته باشند، ولی علل و انگیزه‌های رفاهی و اجتماعی بیشترین جذابیت را دارد که عبارت‌اند از:

۱. امید به کسب درآمد بیشتر از منابع شهری، وجود بیکاری در روستاها، شلوغی در نقاط پر جمعیت و...
۲. جستجوی سرزمین‌های بکر جهت عمران و بهره‌برداری که یکی از اهداف اصلی مهاجرت در قرن اخیر بوده است و در بسیاری از موارد موجب ایجاد مستعمراتی برای دولت‌های اروپایی در قاره‌های دیگر شده است. در این راستا، مهاجرت‌های فراوانی اتفاق افتاده است که منجر به سکونت دائم اروپاییان در

سرزمین‌های مستعمره شده است، نظیر هندی‌های انگلیسی مقیم هند (شیخی، ۱۳۶۸: ۸۰).

۳. مهاجرت ممکن است علل مذهبی، سیاسی و یا اقتصادی داشته باشد، ولی در زمان معاصر، آرزوی رفاه بیشتر است که انسان‌ها را وادار به ترک سرزمین اجدادی می‌کند (معزی، ۱۳۷۱: ۸۸).

بیشتر مطالعات انجام شده در این زمینه نشان می‌دهد که انگیزه مهاجران اقتصادی است و مهاجرت با ملاحظات اقتصادی انجام می‌شود. مطالعات مزبور هم عوامل اقتصادی جذب در شهر و هم عوامل اقتصادی رانش در روستا را مورد تأکید قرار می‌دهند (لهسائی‌زاده، ۱۳۶۸: ۲۲۶). تحصیلات جوانان روستایی از جمله عوامل اجتماعی- فرهنگی است که جوانان را آماده می‌سازد تا به راحتی مهاجرت کنند. تمایلات و آرزوهای شهری را در آن‌ها می‌پروراند و زبان شهر را به آن‌ها می‌آموزد و بدین ترتیب با کاهش فاصله فرهنگی بین شهر و روستا بر نرخ مهاجرت افزوده می‌شود (همان: ۲۲۲). مهاجرت‌های روستایی اغلب از عدم زیر ساخت‌های اقتصادی و خدمات زیربنایی مناسب در روستاها از یک سو و انتظار درآمد و اشتغال بهتر به همراه وجود خدمات و تسهیلات رفاهی، آموزشی و بهداشتی برتر در شهرها از دیگر سو، متأثر می‌شود. از طرفی نیز تسلط یک سویه شهر بر روستا در دهه‌های اخیر و در ایران مخصوصاً بعد از اصلاحات ارضی و به هم خوردن روابط متقابل شهر و روستا دست به دست هم داده و در حال حاضر به تضعیف هر چه بیشتر روستا از نظر اقتصادی و به نسبت جلوه و توسعه برتر شهری انجامیده و زمینه مهاجرت‌های روستا- شهری را فراهم، بلکه تشدید نموده است (همان: ۲۲۹). در نهایت و با عنایت به مباحث مطروحه این پژوهش در پی پاسخ به پرسش‌های زیر است:

- آیا بین کمبود امکانات و تسهیلات آموزشی و مهاجرت جوانان از روستا به شهر رابطه معناداری وجود دارد؟

- آیا بین اشتغال و مهاجرت جوانان از روستا به شهر رابطه معناداری وجود دارد؟

- آیا بین مالکیت زمین کشاورزی در روستا و مهاجرت جوانان از روستا به شهر رابطه معناداری وجود دارد؟

- آیا بین کمبود امکانات رفاهی و بهداشتی و مهاجرت جوانان از روستا به شهر رابطه معناداری وجود دارد؟

- آیا بین تمرکز امکانات و خدمات در شهرها و مهاجرت جوانان از روستا به شهر رابطه معناداری وجود دارد؟

- آیا بین کمبود امکانات تفریحی و ورزشی در روستا و مهاجرت جوانان از روستا به شهر رابطه معناداری وجود دارد؟

بیان مسئله

مهاجرت یکی از پدیده‌های مهم جمعیتی است که امروزه به‌خصوص در کشورهای جهان سوم مورد توجه است. مهاجرت شکلی از تحرک جغرافیایی یا تحرک مکانی است که بین دو واحد جغرافیایی صورت می‌گیرد. این تحرک جغرافیایی تغییر اقامتگاه از مبدأ یا محل سکونت به مقصد یا محل ورود می‌باشد (امانی و همکاران، ۱۳۵۴: ۷۱).

طبق آمار به‌دست آمده بیشتر مهاجرت‌ها به علت کمبودهای اقتصادی انجام گرفته است. البته ازدواج نیز نقشی در جابه‌جایی‌ها داشته است که در حقیقت مهاجرت را به صورت یک پدیده خانوادگی جلوه‌گر می‌کند. تحصیل نیز در مجموع، یک صدم از مهاجرت‌های داخلی را سبب شده است. با این حال عامل اقتصادی یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر در مهاجرت است

که از جمله مهم‌ترین اجزاء تشکیل دهنده این عامل عبارتند از: رکود اقتصادی در یک کشور، بیکاری و نابرابری طبقات درآمدی که بیشترین ریشه‌هایش را باید در عامل انحصار اقتصادی جستجو نمود. (لهسایی‌زاده، ۱۳۷۱: ۲۹). در کشورهای در حال توسعه (مانند ایران)، رشد سریع جمعیت و وسعت‌یابی ابعاد خانوارهای روستایی از عوامل مهم مهاجرت جوانان روستایی به شهرها است. خانواده‌های روستایی به سبب کاهش میزان مرگ و میر کودکان، فرزندان بیشتری دارند و به دلیل کمبود میزان آب و خاک و روبرو شدن با اضافه جمعیت در روستاها نمی‌توانند مخارج خود را تأمین کنند. لذا این موضوع زمینه مهاجرت به شهرهای بزرگ را فراهم می‌سازد و با توجه به نیروی کار موجود در روستاها و عدم دسترسی به فرصت‌های شغلی عده‌ای از جوانان روستایی ناگزیر به شهرها مهاجرت می‌کنند (زنجانی، ۱۳۸۱: ۴۴). گرچه عوامل اقتصادی در مهاجرت‌ها اهمیت بسیار بالایی دارند با این حال نمی‌توان آن‌ها را تنها عامل منحصر به فرد برانگیزاننده مهاجرت‌ها محسوب نمود. در مواردی مهاجرت‌ها برای دوری جستن از شرایط و اوضاع و احوال تهدید کننده حیات انسانی انجام می‌گیرد و در مواردی نیز برای سکونت در نقاط خوش آب و هوا یا زندگی در بطن جامعه، قوم یا فرهنگ خودی انجام می‌شود که نه تنها ممکن است انگیزه‌های اقتصادی نداشته باشد بلکه حتی در جهت عکس آن جریان یابد. در طبقه‌بندی انگیزه‌های مهاجرتی علاوه بر عوامل ارادی که اغلب جنبه اقتصادی دارد و شامل پیدا کردن کسب و کار بهتر، ایجاد مراکز صنعتی و تجاری و سایر انگیزه‌های شغلی است، به انگیزه‌های متعددی چون انگیزه‌های مربوط به تشکیل یا الحاق به خانوار، تغییر وضعیت زناشویی، انگیزه‌های مربوط به تحصیل اعضای خانوار، تحمل ناپذیر شدن

شرایط زیست در مبدأ، تمایل به زندگی در پایتخت یا هر جای دیگر، انگیزه‌های سیاسی و تاریخی اشاره شده است. (زنجانی، ۱۳۸۱: ۱۲۲). مهاجرت روستائیان به شهرها، به‌خصوص در کشورهای پیرامونی، علاوه بر آثار نامطلوب اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، فشارهای روانی زیادی بر روی مهاجران باقی می‌گذارد. به جهت دور شدن از موطن خود و قرار گرفتن در محیطی تازه، مهاجران با نوعی حالت بیگانگی و انزوا مواجه می‌شوند که این امر می‌تواند زمینه‌ساز بروز انحرافات و آسیب‌های اجتماعی باشد. در شهرها بر خلاف روستاها به جهت کاهش نظارت بر رفتار افراد، امکان بروز انحرافات و انواع بزهکاری‌ها فراهم گشته و فرد به دلیل آن که با ارزش‌های رایج در شهر بیگانه است، در گرایش به انحرافات اجتماعی، زمینه مساعدتری دارد. خصوصاً وجود بیکاری و فقر این امر را دامن می‌زند و اکثر مهاجران به علت عدم مهارت و تخصص کاری، مجبور به کارهای کاذبی مانند دستفروشی شده و به این ترتیب به افزایش بیکاری‌های پنهان کمک می‌کنند. این افراد اغلب در حاشیه شهر مسکن می‌گیرند و خود گونه‌ای خرده فرهنگ را به وجود می‌آورند و به جهت اختلافات قومی و فرهنگی، موجبات نزاع و اختلاف را با دیگر مهاجران میسر می‌سازند. از طرف دیگر مهاجرت روستائیان به شهرها که بیشتر آنان را جوانان و مردان تشکیل می‌دهند، موجب خالی شدن روستاها از نیروی فعال و جوان شده و کاهش تولیدات کشاورزی و دامی را در پی خواهد داشت. مهاجرت روستائیان و رفت و آمد آنان میان شهر و روستا، موجب انتقال فرهنگ شهری به روستا می‌شود و میل مهاجرت به شهر را در سایر افراد خانواده روستائیان افزایش می‌دهد. همچنین موجب به هم خوردن تعادل هرم سنی در شهر و بروز عدم تعادل جنسی در روستا می‌شود. به این شکل که نرخ زاد و ولد در

توسعه باز می‌دارد (شکویی، ۱۳۶۹: ۱۷۹). همچنین از منظر سنی و جنسی به دلیل اینکه اغلب مهاجرین روستایی را جوانان واقع در سنین فعالیت و مردان روستایی تشکیل می‌دهند، ساختار سنی و جنسی جمعیت روستایی با عدم تعادل مواجه شده و از جمعیت تولید کننده و فعال تهی می‌گردد (غفاری، ۱۳۸۹: ۸). از سوی دیگر می‌توان گفت که مهاجرین در محل مهاجر فرست از بین مناسب ترین افراد از نظر سن، میزان آگاهی یا تحصیلات، پایگاه خانوادگی و میزان درآمد انتخاب می‌شوند، یعنی همواره بهترین‌ها به شهر مهاجرت می‌کنند و چون افراد پرتوان چه از نظر جسمی و چه از جهات اقتصادی اقدام به مهاجرت می‌کنند، اغلب روستاها از طریق مهاجرت همه نیروهای سازنده خود را از دست می‌دهند و این عامل باعث شده که چه بسیار روستاها و آبادی‌هایی که در اثر مهاجرت خالی از سکنه شده‌اند و چه زمین‌هایی که زمانی بخش عمده‌ای از نیازهای مواد غذایی جامعه را تأمین می‌کردند ولی در اثر مهاجرت به زمین‌های بایر و لم یزرع تبدیل شده‌اند و باید چاره‌ای اندیشید.

چارچوب نظری تحقیق

درخصوص مهاجرت روستائیان به شهرها و علل و عوامل آن مطالعات و تحقیقات زیادی از سوی محققان و موسسات و سازمان‌های بین‌المللی انجام گرفته است که هر چند در جایگاه خود قابل توجه و ارزشمند می‌باشند اما هیچ یک نتوانسته است به ارائه دیدگاه قابل قبول و جامعی در زمینه مهاجرت روستائیان به شهرها دست یابد. در اینجا به طور اختصار برخی از نظریه‌ها اشاره می‌شود:

(تقوی، ۱۳۸۳: ۸۵)

الف - دیدگاه نوسازی

در این دیدگاه علت مهاجرت روستائیان به شهرها، تسهیلات بالاتری مطرح شده است که شهر در زمینه‌های

روستا به دلیل مهاجرت نسل جوان کاهش یافته و جمعیت شهرنشین، علاوه بر فزونی گرفتن، به خاطر پذیرش جوانان روستایی، جوان می‌شود و این امر به دنبال خود علاوه بر افزایش هزینه‌های کنترل جمعیت شهری، موجب افزایش هزینه‌های خدمات شهری بر اثر توسعه ناموزون شهر نیز می‌شود (همان: ۲۵). با این مقدمه و بر اساس برآورد صورت گرفته در جمعیت ساکن استان چهارمحال و بختیاری در سال ۱۳۸۵ از مجموع ۸۴۸۹۶۴ نفر جمعیت استان تعداد ۴۲۸۷۶۲ نفر در مناطق شهری و ۴۲۰۲۰۲ نفر در مناطق روستایی سکونت دارند و در فاصله بین سال‌های ۷۵-۱۳۶۵ تعداد ۵۹۶۹۸ نفر به استان وارد شده‌اند و یا در داخل استان جابه‌جا شده‌اند. بنابراین محل اقامت قبلی تعداد ۳۸۴۹۵ نفر از مهاجران در شهرستان محل سرشماری و تعداد ۶۷۰۸ نفر از مهاجران، شهرستان‌های دیگر در همین استان بوده است. نتایج بررسی نشان می‌دهد که ۳۴/۹۴ درصد از روستا به شهر، ۲۸/۴۸ درصد از شهر به شهر، ۱۴/۸۶ درصد از روستا به روستا و ۱۰/۸۹ درصد از شهر به روستا در فاصله سال‌های ۷۵-۶۵ محل اقامت قبلی خود را ترک کرده‌اند. (معاونت برنامه‌ریزی استانداری، ۱۳۸۵)

ضرورت و اهمیت تحقیق

در همه کشورهای جهان سوم، مهاجرت همواره از نواحی کم توسعه به نواحی توسعه یافته داخلی که در آن‌ها سرمایه‌گذاری‌های بیشتری صورت گرفته است عملی می‌شود. این وضع به کم رشدی نواحی مهاجر فرست سرعت می‌بخشد و شکاف چشمگیری میان نواحی توسعه یافته و کم توسعه در داخل کشورها به وجود می‌آورد. همچنین مهاجرت نیروی انسانی فعال به ویژه سنین ۲۰-۲۹ سال، عقب ماندگی حوزه‌های مهاجر فرست را تشدید می‌کند و آن‌ها را از یک جریان طبیعی

آموزشی، بهداشتی، اشتغال، پایگاه اکتسابی و راه‌های جدید برای تحرک اجتماعی خصوصاً برای زنان فراهم می‌آورد.

ب - دیدگاه وابستگی

این دیدگاه علت اصلی مهاجرت روستائیان به شهرها را توسعه و گسترش سرمایه‌داری می‌داند. توسعه سریع فناوری در شهرها، موجبات بهره‌گیری از مواد اولیه را فراهم آورده و باعث تمایل سرمایه‌گذاری خارجی در بخش‌های صنعتی می‌گردد. تمرکز فعالیت‌های صنعتی در شهرها، عدم توسعه کشاورزی مبتنی بر نیازها و نقش موسسات بانکی در تبدیل پس‌اندازها به سرمایه و به جریان انداختن این سرمایه‌ها در شهر، موجبات تشدید اختلاف سطح درآمد روستا و شهر شده و رکود اقتصادی روستا و افزایش سریع جمعیت شهری و عامل اصلی مهاجرت روستائیان به شهر می‌شود.

ج - دیدگاه صورت‌بندی اجتماعی

در این دیدگاه، فشار روستا بر مهاجرت، عامل افزایش و رشد جمعیت شهر مطرح گردیده است نه جاذبه شهری، و مهاجرت به شهرها محصول فروپاشی ساختهای روستایی عنوان شده است و نتیجه طبیعی آن این است که مهاجرین توسط نظام شهری مولد، جذب نمی‌شوند و در نتیجه تنها قسمتی از مهاجرین در نظام اجتماعی ادغام می‌شوند. از نظریه‌ها و الگوهای ارائه شده توسط محققان و کارشناسان، می‌توان نتیجه‌گیری نمود که:

۱- روند و ماهیت مهاجرت روستائیان به شهرها در کشورهای پیرامونی (توسعه نیافته) مشابهتی باروند و ماهیت مهاجرت روستائیان به شهرها در کشورهای کانونی (توسعه یافته) ندارد.

۲- مهاجرت روستائیان به شهرها در کشورهای پیرامونی تحت تأثیر سه عامل بنیادین صورت می‌گیرد: عوامل دفع کننده روستایی، عوامل جذب کننده

شهری و عوامل ویرانگر اقتصاد و نظام اجتماعی کشورهای پیرامونی در نتیجه تسلط اقتصاد جهانی .

۳- گسترش روز افزون شهرها در کشورهای پیرامونی به هیچ وجه نمایانگر توسعه یافتگی و صنعتی شدن کشورهای مزبور نیست.

۴- مهاجرت روستائیان به شهرها در کشورهای پیرامونی، پیامدهای جبران ناپذیری بر پیکر نظام اقتصادی - اجتماعی و برنامه‌های اقتصادی کشورهای مزبور بر جای گذاشته و می‌گذارد. (تقوی، ۱۳۸۳: ۸۷)

معرفی موقع و مقر جغرافیایی تحقیق

قلمرو این پژوهش را روستای صادق‌آباد از نقاط روستایی دهستان هوره، بخش سامان، از توابع شهرستان شهرکرد در استان چهارمحال و بختیاری با جمعیتی معادل ۶۰۶ نفر و ۱۶۷ خانوار تشکیل می‌دهد (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵) روستای مذکور در شمال بخش سامان، در ۲۸ کیلومتری شمال شهر سامان (مرکز بخش)، و ۵۰ کیلومتری شمال شهرکرد (مرکز شهرستان)، مشرف بر رودخانه زاینده‌رود و در پای تپه ماهورهایی مشتمل بر سنگهای متامورفیک و ماسه سنگ مستقر شده است. (سازمان زمین شناسی کشور: نقشه زمین شناسی شهرکرد)

اهداف پژوهش

- شناخت و ارزیابی عوامل اجتماعی - فرهنگی مؤثر بر مهاجرت جوانان روستایی به شهر در روستای مورد مطالعه.

- شناخت و ارزیابی عوامل اقتصادی مؤثر بر مهاجرت جوانان روستایی به شهر در روستای مورد مطالعه.

- جلب نظر و توجه مسئولان و برنامه‌ریزان به پدیده مهاجرت و پیامدهای ناشی از آن در شهر و روستا.

اطلاعاتی، اطلاعات مورد نظر فیش برداری و جمع آوری شد. ابزار تحقیق پرسشنامه‌ای بوده و روایی آن بر اساس نظر جمعی از اساتید و کارشناسان مربوطه تأیید و اعتبار آن با استفاده از فرمول کرونباخ- آلفای ($\alpha=0/93$) محاسبه شده است. به منظور بررسی فرضیات، تجزیه و تحلیل و پاسخ به پرسش‌های پژوهش از آزمون‌های همبستگی اسپیرمن و پیرسون در محیط نرم افزار SPSS استفاده شده است.

- جامعه آماری و حجم نمونه:

جامعه آماری این پژوهش را ۲۳۵ نفر از جوانان روستای صادق آباد از روستاهای واقع در بخش سامان از توابع شهرستان شهرکرد در استان چهارمحال و بختیاری تشکیل می‌دهد. توزیع پرسشنامه به صورت تصادفی می‌باشد.

رابطه شماره ۱. رابطه آماری کوکران

$$n = \frac{\frac{t^2 pq}{d^2}}{1 + \frac{1}{N} \left(\frac{t^2 pq}{d^2} - 1 \right)}$$

در رابطه فوق : n = حجم نمونه،

N(606) = حجم جامعه،

t=۱/۹۶ «اندازه متغیر در توزیع نرمال»

p=۰/۵ «درصد توزیع صفت مورد نظر در جامعه»

q=۰/۵ «درصد افراد فاقد صفت مورد نظر در جامعه»

d=۰/۰۵ «تفاضل نسبت واقعی صفت در جامعه با میزان

تخمین محقق برای وجود آن صفت در جامعه»

سطح اطمینان ۹۵ درصد و احتمال خطا ۵ درصد تعریف شده است.

- یافته‌های پژوهش:

الف) نتایج توصیفی

فرضیه‌های پژوهش

- بین کمبود امکانات و تسهیلات آموزشی و مهاجرت جوانان از روستا به شهر رابطه معناداری وجود دارد.
- بین اشتغال و مهاجرت جوانان از روستا به شهر رابطه معناداری وجود دارد.
- بین مالکیت زمین کشاورزی در روستا و مهاجرت جوانان از روستا به شهر رابطه معناداری وجود دارد.
- بین کمبود امکانات رفاهی و بهداشتی و مهاجرت جوانان از روستا به شهر رابطه معناداری وجود دارد.
- بین تمرکز امکانات و خدمات در شهرها و مهاجرت جوانان از روستا به شهر رابطه معناداری وجود دارد.
- بین کمبود امکانات تفریحی و ورزشی در روستا و مهاجرت جوانان از روستا به شهر رابطه معناداری وجود دارد.

متغیرهای پژوهش

متغیر مستقل

کمبود امکانات و تسهیلات آموزشی مناسب، کثرت امکانات در شهرها، کمبود امکانات تفریحی و ورزشی در روستا، کمبود امکانات رفاهی و بهداشتی، اشتغال و مالکیت زمین کشاورزی در روستا.

متغیر وابسته

مهاجرت

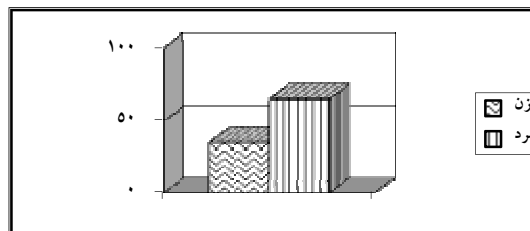
روش‌شناسی تحقیق

فرایند کار

در این پژوهش، پس از بیان اهداف و فرضیات مورد نظر، مطالعات مقدماتی درباره موضوع تحقیق انجام و سپس مرحله تحقیق اسنادی و کتابخانه‌ای آغاز شد. در این مرحله با مراجعه به منابع کتابخانه‌ای و بانک‌های

- وضعیت جنسی پاسخگویان

بررسی ترکیب جنسی نمونه آماری نشان می‌دهد که ۶۵ درصد پاسخگویان مرد و ۳۵ درصد زن می‌باشند. نمودار شماره ۱. فراوانی جنسیتی پاسخگویان.

منبع. یافته‌های تحقیق

جدول شماره ۱. فراوانی جنسیتی پاسخگویان.

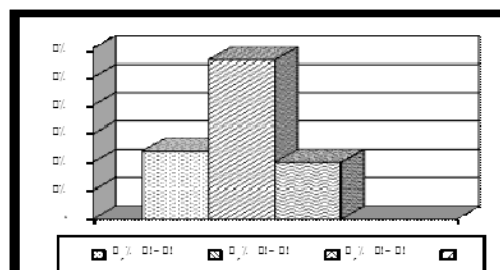
متغیر	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
زن	۱۰۵	۳۵	۳۵
مرد	۱۳۰	۶۵	۱۰۰
مجموع	۲۳۵	۱۰۰	

منبع. یافته‌های تحقیق

- توزیع سنی پاسخگویان:

بر اساس نتایج حاصل در گروه‌های سنی، بیشترین پاسخ‌ها با ۵۶ درصد مربوط به گروه سنی ۲۰ تا ۲۴ ساله می‌باشد. در رده‌های دیگر، گروه سنی ۱۹-۱۵ ساله ۲۴ درصد و ۲۵ تا ۲۹ ساله ۲۰ درصد از پاسخ‌ها را به خود اختصاص داده‌است.

نمودار شماره ۲. فراوانی سنی پاسخگویان.

منبع. یافته‌های تحقیق

جدول شماره ۲. فراوانی سنی پاسخگویان.

متغیر	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
۱۵ تا ۱۹ سال	۵۰	۲۴	۲۴
۲۰ تا ۲۴ سال	۸۶	۵۶	۸۰
۲۵ تا ۲۹ سال	۹۹	۲۰	۱۰۰
جمع	۲۳۵	۱۰۰	

منبع. یافته‌های تحقیق

- وضعیت شغلی پاسخگویان

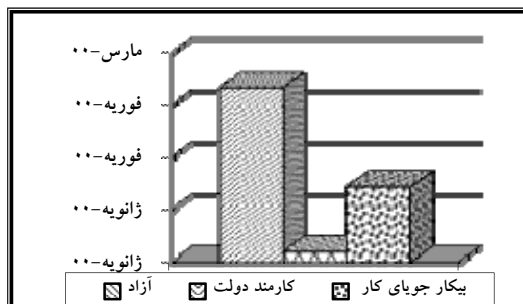
نتایج حاصل نشان می‌دهد که بیشترین تعداد پاسخ‌ها را افراد دارای شغل آزاد با ۶۷ درصد، کارمندان دولت با ۴ درصد و بیکاران جویای کار با ۲۹ درصد به خود اختصاص داده‌اند.

جدول شماره ۳. فراوانی شغلی پاسخگویان.

متغیر	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
آزاد	۱۶۷	۶۷	۶۷
کارمند دولت	۲۰	۴	۷۱
بیکار جویای کار	۴۸	۲۹	۱۰۰
جمع	۲۳۵	۱۰۰	

منبع. یافته‌های تحقیق

نمودار شماره ۳. فراوانی شغلی پاسخگویان.

منبع. یافته‌های تحقیق

- وضعیت تحصیلی پاسخگویان

بررسی وضعیت تحصیلی پاسخگویان نشان می‌دهد که بیشترین تعداد پاسخگویان را افراد دارای مدرک دیپلم با ۳۴ درصد به خود اختصاص داده است. پس از آن لیسانس و بالاتر با ۳۲ درصد، افراد دارای مدرک فوق دیپلم با ۱۸ درصد می‌باشند.

جدول شماره ۴. فراوانی میزان تحصیلات پاسخ‌گویان

متغیر	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
زیردیپلم	۵۶	۱۶	۱۶
دیپلم	۱۰۴	۳۴	۵۰
دیپلم فوق	۳۵	۱۸	۶۸
لیسانس و بالاتر	۴۰	۳۲	۱۰۰
جمع	۲۳۵	۱۰۰	

منبع. یافته‌های تحقیق

(ب) نتایج مربوط به آزمون فرضیه‌ها

- آزمون فرضیه نخست:

به نظر می‌رسد بین کمبود امکانات و تسهیلات آموزشی مناسب و مهاجرت جوانان از روستا به شهر رابطه معناداری وجود دارد.

جهت بررسی این فرضیه که بین کمبود امکانات و تسهیلات آموزشی مناسب و مهاجرت جوانان از روستا به شهر رابطه معناداری وجود دارد، از آزمون χ^2 دو طرفه استفاده شده است. با توجه به جدول توافقی عامل کمبود امکانات و تسهیلات آموزشی مناسب بر مهاجرت جوانان از روستا به شهر مؤثر بوده است که این ارتباط با آمار $\chi^2 = 41/2$ و درجه آزادی ۴ و حداقل سطح معنی داری ۰/۰۰۵ در سطح ۰/۰۵ معنی دار است همچنین با محاسبه ضریب همبستگی کندال مقدار (۰/۲۳) ارتباط میان دو عامل ثابت شد.

جدول شماره ۵. رابطه بین کمبود امکانات و تسهیلات

آموزشی مناسب و مهاجرت جوانان از روستا به شهر.

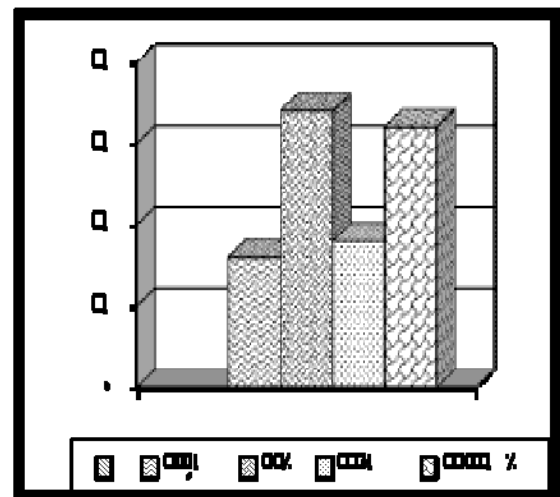
حداقل سطح معنی داری	درجه آزادی	آمار آزمون χ^2 دو طرفه
۰/۰۵	۴	۴۱/۲

- آزمون فرضیه دوم:

به نظر می‌رسد بین اشتغال و مهاجرت جوانان از روستا به شهر رابطه معناداری وجود دارد.

برای سنجش متغیرها و آزمون فرضیه فوق از آزمون χ^2 دو طرفه استفاده شده است. با عنایت به اینکه سطح معناداری محاسبه شده (۰/۰۲) از سطح معناداری مورد نظر (۰/۰۵) کمتر می‌باشد، لذا این فرضیه تأیید می‌شود. به عبارتی بین اشتغال و مهاجرت جوانان از روستا به شهر ارتباط معنی داری دیده شد.

نمودار شماره ۴. فراوانی میزان تحصیلات پاسخ‌گویان.

منبع. یافته‌های تحقیق

جدول شماره ۶. آزمون خی دو- بررسی رابطه اشتغال و مهاجرت جوانان از روستا به شهر.

آمار آزمون خی دو	Df	sig
۴۲/۴	۴	۰/۰۲

- آزمون فرضیه سوم:

به نظر می‌رسد مالکیت زمین کشاورزی در روستا و مهاجرت جوانان از روستا به شهر رابطه معناداری وجود دارد. برای سنجش متغیرها و آزمون فرضیه فوق از آزمون خی دو استفاده شده است. با توجه به نتایج جداول توافقی و مقادیر آزمون خی دو و حداقل سطح معناداری در سطح (۰/۰۵) رابطه بین مالکیت زمین کشاورزی در روستا و مهاجرت جوانان از روستا به شهر رابطه معناداری دیده نشد.

جدول شماره ۷. آزمون خی دو- بررسی رابطه بین مالکیت زمین کشاورزی در روستا و مهاجرت جوانان از روستا به شهر.

آماره آزمون خی دو	درجه آزادی	حداقل سطح معنی داری
۲/۱۲	۴	۰/۰۶

- آزمون فرضیه چهارم:

به نظر می‌رسد بین کمبود امکانات رفاهی و بهداشتی و مهاجرت جوانان از روستا به شهر رابطه معناداری وجود دارد. جهت بررسی آزمون فوق همانند آزمون‌های گذشته از آزمون خی دو و جداول توافقی جهت بررسی نهایی استفاده شد. با توجه به نتایج نهایی و با توجه به آماده آزمون خی دو ($X^2=6/03$) و درجه آزادی ۴ با حداقل سطح معنی داری ۰/۰۳ در سطح ($a=0/05$) ارتباط بین

دو عامل کمبود امکانات رفاهی و بهداشتی و مهاجرت جوانان از روستا به شهر رابطه معناداری دیده نشد و ارتباط ضعیفی بین این دو متغیر دیده شد.

جدول شماره ۸. آزمون خی دو- بررسی رابطه بین کمبود امکانات رفاهی و بهداشتی و مهاجرت جوانان از روستا به شهر.

آمار آزمون خی دو	درجه آزادی	حداقل سطح معنی داری
۲/۰۳	۴	۰/۰۷

- آزمون فرضیه پنجم:

به نظر می‌رسد بین کثرت امکانات در شهرها و مهاجرت جوانان از روستا به شهر از روستا رابطه معناداری وجود دارد.

جهت بررسی آزمون فوق ضمن به‌کارگیری مجدد آزمون خی دو، از دیدگاه پاسخگویان و با توجه به نتایج جداول توافقی و مقادیر آزمون خی دو و حداقل سطح معنی داری در سطح (۰/۰۵) رابطه بین کثرت امکانات در شهرها و مهاجرت جوانان از روستا به شهر رابطه معناداری وجود دارد.

جدول شماره ۹. آزمون خی دو- رابطه بین کثرت امکانات در شهرها و مهاجرت جوانان از روستا به شهر.

آمار آزمون خی دو	درجه آزادی	حداقل سطح معنی داری
۵۴/۵	۴	۰/۰۱

- آزمون فرضیه ششم:

به نظر می‌رسد بین کمبود امکانات تفریحی و ورزشی در روستا و مهاجرت جوانان از روستا به شهر رابطه معناداری وجود دارد.

از جمله عوامل دفع کننده جمعیت در این روستا به شمار می آیند. نتایج حاصل از آزمون فرضیات نشان می دهد که رابطه معناداری بین میزان مهاجرت با انگیزه دستیابی به کار و برخورداری از امکانات تفریحی - ورزشی و آموزشی مناسب بیشتر وجود داشته است.

پیشنهادها و راهکارها

بر این اساس به منظور تعدیل و تنظیم جریان های مهاجرتی، به ویژه مهاجرت جوانان روستای مورد مطالعه به شهر پیشنهادهایی به شرح زیر ارائه می گردد:

۱- تأمین و فراهم ساختن زیرساخت های اقتصادی - اجتماعی لازم جهت ایجاد و توسعه فرصت های شغلی پایدار و رفع بیکاری پنهان در بخش کشاورزی روستا و حوزه فرادست آن با بهره گیری از قابلیت های محلی. که از آن جمله می توان به ایجاد صنایع تبدیلی وابسته به بخش کشاورزی، به ویژه زراعت و باغداری در روستا و مرکز دهستان، توسعه صنعت گردشگری روستایی و زراعی با توجه به توان های بالقوه و بالفعل، بهره گیری گسترده از فناوری های مدرن (دانش، روش و ابزار) در فرایند، کاشت، داشت، برداشت، بازاریابی و بازاریابی و بازاریابی محصولات زراعی و باغی در محل به منظور اقتصادی کردن فعالیت های کشاورزی و ...

۲- تأمین و توسعه زیرساخت هایی چون آب، برق، گاز، راه و ... در روستا و حوزه پیرامونی آن در راستای تقویت نهاده های تولیدی و نه صرف خدمات رسانی و مصرف ۳- ایجاد، گسترش و پیش بینی امکانات تفریحی و ورزشی مناسب و متناسب در روستا در یک افق زمانی ۱۰ ساله بر مبنای مصوبات طرح های توسعه کالبدی، همچون طرح هادی روستا و طرح ساماندهی فضا و سکونتگاه های روستایی در بخش فرادست ۴- ایجاد، توسعه، تکمیل و بهسازی و پیش بینی فضاها و تسهیلات

از دیدگاه پاسخگویان و با توجه به نتایج جداول توافقی و مقادیر آزمون خی دو و حداقل سطح معنی داری در سطح (۰/۰۵) رابطه بین کمبود امکانات تفریحی و ورزشی در روستا و مهاجرت جوانان از روستا به شهر رابطه معناداری وجود دارد.

جدول شماره ۱۰. آزمون خی دو - بررسی رابطه بین کمبود امکانات تفریحی و ورزشی در روستا و مهاجرت جوانان از روستا به شهر.

حد اقل سطح معنی داری	درجه آزادی	آمار آزمون خی دو
۰/۰۱	۴	۴۲/۴۰

نتیجه

در مجموع افزایش روند مهاجرت های فردی و خانواری از روستا به شهر به دلایلی چون بیکاری آشکار و پنهان در اقتصاد روستا، ضعف یا نبود برخی از خدمات زیربنایی و روبنایی، ادامه تحصیل، ازدواج، عدم تطابق مدرک تحصیلی با زمینه های شغلی موجود در روستا، وقوع سوانح و حوادث طبیعی غیر قابل پیش بینی چون سیل، زلزله، خشکسالی و ... می باشد. (غفاری، ۱۳۸۹: ۸) و به طور خاص آنچه از مباحث مطروحه و تجزیه و تحلیل نتایج آماری حاصل از مطالعات میدانی در روستای مورد مطالعه می توان استنباط کرد: طبق بررسی های انجام شده حاکی از این است که عوامل اساسی ۱- جستجوی کار (اشتغال) ۲- دستیابی به امنیت شغلی و درآمد و کار بهتر ۳- دستیابی امکانات تفریحی - ورزشی ۴- دستیابی به تسهیلات آموزشی ۵ - کثرت امکانات در شهرها از مهم ترین دلایل مهاجرت روستائیان منطقه است. ، کمبود خدمات رفاهی و آموزشی، عدم وجود فرصت های شغلی در روستا و ...

آموزشی (رسمی و غیر رسمی) مورد نیاز در روستا، در یک افق زمانی ۱۰ ساله و بر مبنای مصوبات طرح‌های توسعه کالبدی، همچون طرح هادی روستا، طرح ساماندهی فضا و سکونتگاه‌های روستایی. گفتنی است تربیت نیروی انسانی در تخصص‌هایی نامتناسب و نامنطبق با قابلیت‌های محلی به‌ویژه در سطوح عالی، به دلیل عدم تعریف زمینه‌های شغلی مرتبط، خود می‌تواند عاملی در تشدید روند روستا گریزی جوانان تحصیل کرده به شهرها محسوب گردد. ۵- لازم است با توزیع مکانی - فضایی عادلانه و متناسب خدمات، فعالیت و امکانات رفاهی، اجتماعی و اقتصادی در سطح منطقه از تراکم نامعقول سود، سرمایه، فرصت‌های شغلی، خدمات رفاهی و بالطبع جمعیت انسانی در یک یا چند سکونتگاه شهری کاست و بدینوسیله ضمن کاهش انگیزه مهاجرت از روستا به شهر با انگیزه مذکور، ضریب ماندگاری جمعیت جوان و فعال را در روستا افزایش داد. شهر سامان (مرکز بخش) که در فاصله ۲۸ کیلومتری جنوب روستای مورد مطالعه قرار دارد، در صورت تأمین و توسعه زیرساخت‌های اجتماعی - فرهنگی و گسترش فرصت‌های شغلی می‌تواند به‌عنوان شهری میان‌اندام نقشی مهم در تأمین فرصت‌های شغلی، خدمات رفاهی، آموزشی و تفریحی برای جمعیت روستایی منطقه و نیروی کار مازاد بر نیاز نقاط روستایی مستقر در محدوده تحت نفوذ خود از جمله روستای صادق آباد ایفا نماید. فاصله کم شهر مذکور تا هر یک از نقاط روستایی پیرامون باعث سهولت در رفت و آمد روزانه از روستا به شهر و تأمین خدمات و بهره‌مندی از امکانات شهری بدون ایجاد انگیزه در مهاجرت دائمی می‌گردد.

منابع

-امانی، مهدی و همکاران؛ لغت نامه جمعیت‌شناسی، تهران، سمت ۱۳۵۴.

- تقوی، نعمت‌الله؛ جامعه‌شناسی روستایی، دانشگاه پیام نور ۱۳۸۳.
- جهانفر، محمد؛ ویژگی‌های جمعیت‌شناسی ایران، تهران، دانشگاه پیام نور ۱۳۸۸.
- حسینی، سید مصطفی؛ عوامل مؤثر بر مهاجرت روستائیان به شهر، پروژه عملی درس جامعه‌شناسی روستایی، به راهنمایی دکتر رامین غفاری و خانم معصومه ترکی، دانشگاه پیام نور مرکز شهرکرد (منتشر نشده)، ۱۳۸۸.
- سازمان زمین‌شناسی کشور نقشه ۲۵۰۰۰:۱ چهارگوش شماره ایران، شیت شهرکرد ۱۳۷۵.
- شیخی، محمد تقی؛ تحلیل و کاربرد جمعیت‌شناسی، اشراقی ۱۳۶۸.
- شکویی، حسین؛ جغرافیای اجتماعی شهرها، تهران، جهاد دانشگاهی، چ ۲، ۱۳۶۹.
- لهسایی زاده، عبدالعلی؛ برنامه‌ریزی مهاجرت‌های داخلی، نوید ۱۳۷۳.
- لهسایی زاده، عبدالعلی؛ نظریات مهاجرت، نوید ۱۳۶۸.
- زنجانی، حبیب‌الله؛ جمعیت و شهرنشینی، تهران، فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۱.
- زنجانی، حبیب‌الله؛ مهاجرت و شهرنشینی، تهران، سمت ۱۳۸۱.
- غفاری، رامین؛ برنامه‌ریزی کالبدی سکونتگاه‌های روستایی، شهرکرد، دانشگاه آزاد اسلامی ۱۳۸۷.
- غفاری، رامین؛ طرح بهسازی روستایی، تهران، دانشگاه پیام نور ۱۳۸۹.
- معزی، اسدالله؛ مبانی جمعیت‌شناسی، آوای نور ۱۳۷۱.
- مرکز آمار ایران شناسنامه آبادی‌های شهرستان شهرکرد ۱۳۸۵.
- مهدوی، مسعود؛ اصول و مبانی جغرافیای جمعیت، قومس ۱۳۷۳.
- معاونت برنامه‌ریزی استانداری، بررسی علل مهاجرت در استان چهارمحال و بختیاری، نشریه شماره ۴.